

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННАТА КАРТА НА ТРАНСМИСИИТЕ
НА КУЛТУРА В НЕСТИНАРСКАТА ОБРЕДНОСТ КАТО ОТКРИТА
ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА НА КУЛТОВИТЕ ПРАКТИКИ И ВЯРВАНИЯ,
УСТАНОВИМИ В МУЗЕИТЕ НА ЦЕНТРАЛНА И ИЗТОЧНА ТУРЦИЯ
(ИСТОР.: СЕВЕРНА МЕСОПОТАМИЯ)***

проф. г. ик. н. Стоян Денчев, проф. г. педаг. н. Александра Куманова
ст.н.с. г-р Никола Казански, Николай Василев

*Вяра е жива представа на онова,
за което се надяваме,
и разкриване на онова,
що се не вижда*

Евр. (11: 1)

Във връзка с широкомащабната програма на СВУБИТ като методологичен център на информатизацията в България с помощта на консолидиране на усилията на учени от целия спектър на знанието от научните институции у нас и в чужбина бе командирован екип в Турция за периода от 28.05.2009 г. до 5.06.2009 г. с цел – изясняване на класификационната основа на интелектуалния конструкт, необходим за систематизацията и осмислянето на събирания документален и фотографски материал по нестинарската феноменология, от чиято обработка зависи синергетичното ниво на моделиране на:

1. Историографията на изследването
  2. Обработката на първичните документи
  3. Подготовката на масива с цел да се изгради традиционна библиотека по проблематиката и неин вторично-документален свод с принадлежащото му справочно-информационно обезпечение
  4. Изграждането на електронен сайт по третираните въпроси
  5. Създаването на обобщаваща фотомонография (на български, руски, английски, персийски езици).
- Обезпеченият интензивен ход на комплексните проучвания по обширната проблематика на това изследване ни отвежда към **плодоносния цивилизационен триъгълник на Месопотамия, с който**

са свързани корените на нестинарската феноменология.

В района на Северна Месопотамия – днешна Централна и Източна Турция – се намират музеи, които никога не са били изследвани в занимаващия ни контекст. В историографията отсъства дияра за третиране на съхраняваните в тях артефакти в кондиция с изследваната информационна карта на трансмисиите на култура в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания.

Нашата експедиция протече по набелязания в София маршрут:

АНКАРА (Ankara) [1]:

– **Музей на анатолийските цивилизации (Museum of the Anatolian Civilizations) [2]** Хетската империя – първата индоевропейска (арийска) цивилизация [3], **Фригийското царство (фригийците са тракийско племе от Балканите) [4], Понтийското царство на Митридат („дарен от бог Митра“)** [Ил. 1] [5] и други);

– **Хатушаш-Богазкьой (Hattusas / Bogazkьу) (столицата на Хетската империя и на ранното Фригийско царство) [6];**

КАПАДОКИЯ [7]:

* Докладвано на Заседание на Научния съвет на СВУБИТ на 29.06.2009 г.

– Каратеке-Асланташ (Karatepe-Aslantas) [8] (хетски град с лъвовете на бог Митра – Митраистичният лъв, намерен в Българските земи [Ил. 2], е съотносим с образците от Малоазийския регион [Ил. 3]);

– Кастабала-Хиерополис (Hierapolis-Kastabala) [9] (Храма на богиня Кибела – Артемида [Ил. 4] (нейните жрици са танцували свещени танци върху жарава);

– Музей на Адана по култови практики, свързани с огнени ритуали (Hatay Museum) [Ил. 5] [10]; АНТАКИЯ (ХАТАЙ) (Antakya-Hatay) [11];

– Археологически музей на Хатай (Hatay Archeological Museum) [12] (най-запазените римски мозайки, изобразяващи храмови тайнства, чиито модели /образи/ очевидно са пренесени от Древна Персия: храмови тайнства на огнени церемонии в чест на бог Митра);

ИСТАНБУЛ (Istanbul) [13];

– Археологически музей на Истанбул (Istanbul Archeological Museum) [14];

– Музей на мозайките в Големия императорски дворец (Museum of Mosaics of the Great Imperial Palace) [15];

– Църква „Св. Св. Константин и Елена“ [16].

На средата на пътя между Тронът на Соломон (Takht-o-Soleiman) (Иран) и Странджа планина се намира най-западната част на иранското културно и цивилизационно пространство (VI в. пр.н.е. – XI в.), съвпадащо донякъде с историческата област на Северна Месопотамия (North Mesopotamia) и Кападокия (Cappadocia).

Името Кападокия (Cappadocia) идва от персийски език и означава буквално „страната на красивите коне“ [Ил. 6]. Посочените области (Северна Месопотамия и Кападокия) се намират на територията на днешна Централна и Източна Турция – областта Анатолия (Anatolia) (бълг.: Анадола) [17]; тъждественият за обозначаването на Анатолийския ареал топоним „Мала Азия“ битова в европейската терминология и просторечието; исторически и днес научно правилно е използването на топонима „Анатолия“).

За съжаление, в резултат на сложните исторически събития и процеси (римско, византийско и отоманско владичество, които силно видоизменят и в крайна сметка разрушават зороастрийското духовно пространство), при проведените теренни проучвания се установяват малко, най-вече откъслечни отгласи от древните зороастрийски обичаи в областта Анатолия.

Местният краевед Мустафа Уйсун (Mustafa Uysun) [Ил. 7] споделя, че неговата баба и дядо изрично са му забранявали като малък да гаси жарава,

защото тя е творение на велик свещен дух, който обитава в нея. По негово мнение, това вярване, свързано с огъня, не произхожда от мюсюлманската религия, а има преки корени в зороастризма.

Изказаното твърдение е в съответствие с известната постановка, според която зороастризмът – под една или друга форма, особено в симбиозата му с митраизма – е съществувал дълго време след приемането на исляма в Иран (след падането на Сасанидската империя през 648 г.).

В допълнение към свидетелството на краеведа (Мустафа Уйсун) идва и мнението на местния любител на старината Бекир Байъндър (Bekir Bayindir) [Ил. 8], според когото както в целия зороастрийски изток (Средна Азия, Иран и Северна Месопотамия), така и тук, в Кападокия, се запазил известният празник навруз (ноуруз), наречен на турски „хъдърлез (едерлез)“ (Hidirlez) [18], а на Балканите – Гергьовден (6 май) [18], през нощта на който се палят големи огньове и се прескача през жаравата.

Някои артефакти, които намираме в Музея на анатолийските цивилизации (Анкара) – най-големият и без аналог в света специализиран музей в Анкара, – ни насочват към трудно уловими на пръв поглед връзки между арийския култ [Ил. 9] на Великата майка на боговете Кибела [Ил. 10] и зороастрийските огнени ритуали. Разбира се, макар и редки, податките за симбиозата между култа към богиня Кибела и зороастризма в митраистки вариант са от изключително значение за статуса на съвременното сравнително културознание, израствало върху почвата на историографията като сравнителна научно-познавателна информационна цялост.

Като започнем от малко известното сведение на първия велик географ и познавач на старите цивилизации Страбон (Strabo, 63 г. пр. Хр. – ок. 24 г. сл. Хр.), който е родом от областта Понт, намираща се на северозапад от Кападокия – град Амасия (Amasya), – че в най-значимия храм на богиня Кибела, намиращ се до днешния град Хатай (Hatay) в Югоизточна Турция [Ил. 11], жриците на богинята (Кибела) са танцували боси върху жарава по време на тайни церемонии, както и като преминем през полумитичните сведения за подобни ритуали, идващи от:

– матриархата – от мистериалните практики на амазонките (те също са от района на Анатолия);

– мистериите на светилището на Великите богове на остров Самотраки;

– прочутите Елевзински мистерии;

– ритуалите на вакханките, водени от бог Дионис, донесени от него именно от Анатолия, не е трудно да се предположи, че вероятно сложната култова обредност е получила разпространение и в района на Странджа – най-западната част на Древна Персия, най-северната част на Древен Египет.

Тук е мястото да припомним накратко за специфичното историческо развитие на района на Странджа. Този район е бил почти винаги запазван от бурите на историята поради стечение на различни обстоятелства. Бидейки най-крайната територия на Древен Египет и Персия, и въпреки че впоследствие се е намирал сравнително близо до столицата на Византийската империя Константинопол, в Странджа не е имало големи сражения и опустошения, отгук не са минавали и стратегически пътища.

Именно в този район са се намирали и някои от най-изолираните манастири – като легендарната Парория [19] (вероятно в долината на реките Заберска и Казански дол), където се практикува светогорската исихастка традиция [19]: най-мистичното течение в източното православно християнство, в което откриваме определени следи от зороастризма.

В описваната връзка трябва да се изтъкне, че не случайно има данни за запазване на нестинарството по изключение (в сравнение с останалите ереси) още от времето на император Константин Велики след въвеждането на християнството за официална религия (IV в.).

По времето на Първото и Второто българско царство има основание да се смята, че бива използван възприетият от Персия чрез нестинарите календар, който става държавен (вж: Анчо Калоянов).

В изключително сложния период на османското владичество върху земите на Балканския полуостров именно Странджа отново остава изолирана и запазена от посегателства от всякакъв род. За това допринася фактът, че тя е била със статут на лично султанско владение. Освен това членове на българския странджански род Бимбелови от село Факия (сред които са прочутите Минчо Бимбалов Страшний и Вълчан войвода) спасяват живота на един султан и поради това те, както и целият район, се ползват с особени привилегии и имунитет.

Свидетелствата говорят, че нестнарският обичай е бил запазен в автентичния си вид до Междусъюзническата война (1913 г.). Извършената размяна на население между България и Гърция след 1913 г. довежда до прехвърляне на гръцките нестинари в Северна Гърция (Беломорска Тракия – с. Анастинариос (Anestinarijos), където нестинарският ритуал се извършва и до днес. Очевидно е, че не

националността е била определяща за участниците в обряда, което ясно говори за неговия изключително древен произход.

Известно е, че жителите на българските и гръцките нестинарски села са представлявали една особена затворена общност, като са се желили помежду си и са говорили равностойно и на двата (български и гръцки) езика.

В тази връзка е забележително скорошното свидетелство (от 2008 г., излъчено по Българската национална телевизия) на един възрастен местен жител от района на с. Анастинари, който е българомохамеданин, и на отправения му въпрос „Какви са твоите съседи?“ отговаря: „Има християни, мюсюлмани и нестинари“...

Според направените специално за целите на настоящото изследване лингвистични проучвания на морфологичната структура на неетимологизираната в нито едно универсално и отраслово българско енциклопедично издание дума „нестинар“ от литературния критик Николай Василев в съществителното име „нестинар“ посочените културни пластове са преплетени – и този феномен е фиксиран от българския език.

Следи от културния синкретизъм на нестинарството могат да бъдат открити в предания, песни, игри, танци, сред които са и рудиментите от нестинарската обредност (нестинар: през гр.: en nestia „в огнището“, „в огъня“; човек, който играе бос върху жаравата, етимологията може да бъде обяснена и през бълг. – не (частица за отрицание) + стин (коренна морфема) + ар (словообразуващ суфикс) = „не“ [частица за отрицание] + „стин“ [вероятно става дума за изпадане на представката „из“, характерно за говорите в Странджа, което означава, че може би става дума за глагола „изстина“, съхранен в тази дума само чрез корена си „стин“] + „ар“ [словообразуваща наставка, с която се означава занятие] = нестинар: човек, занмаващ се с нещо горещо, но все още неизстинало; по аналогия – човек на огъня; огнен човек; човек на жарта, жаравата, чийто занятие е неизстиналият огън; човек, чието занятие е да преминава през огъня, за да се роди отново; човек, чието занятие е да се обжарва, пречиства; по аналогия – обжарващ, пречистващ се човек...; отгук: нестинарска обредност = обжаряваща, пречистваща обредност).

В Музея на анатолийските цивилизации в Анкара, в скалните храмове и гробниците на Кападокия, в Музея на античните мозайки в Хатай и в Археологическия музей на Истанбул и в други музеи и светилища проследяваме развитието на култовете на Великата майка на боговете Кибела и бог Митра

(известен в региона още и като „Мраморния мъж“ (Marble Man) [20]) през хилядолетията по време на Хетската империя (Hittite Empire) [21], държавата Урарту (Urartu) [22], Фригийското царство (Phrygia) [23], Персия (Persia) [23], елинистичните държави (Hellenistic states) [24] и особено на царството Понт (Pontus) [25] (300 г. пр.н.е. – 64 г. сл.н.е.).

И двата култа (към Великата майка на боговете Кибела и бог Митра) са съпроводжани неизменно от арийските соларни символи на лъва [Ил. 12] и понякога на вълка [Ил. 13] – две лъвици при Кибела [Ил. 14] и един лъв при Митра [Ил. 15].

Следва да се изтъкне, че и двата култа, които са имали за цел постигането на безсмъртието на човека чрез духовно пречистване, са официално възприети в Римската империя – първият след отблъскването на Ханибал (Hannibal /202 г. пр.н.е./), а вторият – постепенно прониква главно в римската войска след нейните поражения от партите (персийците) (ок. 100 г. пр.н.е.).

Освен това в Музея на Хатай откриваме миниатюрна статуетка на танцуваща жрица с вдигнати сферично и молитвено ръце [Ил. 16] в характерната поза „оранта“ [Ил. 17] – като при танца върху жарава при нестинарите (!). Тя е от района на известния храм на Великата майка на боговете Кибела в Хиераполис-Кастабала (Hierapolis-Kastabala) (в района на Хатай), където Страбон локализира извършването на огнената мистерия. Именно тази поза е сърцевината на сакралното послание на нестинарския танц в с. Българи в Странджа [Ил. 18].

Опитваме се да уточним по косвени податки (артефакти от споменатите музеи) и значението на инициативната (на инициацията) йерархия в мистериите на бог Митра (нисши степени: „гарван“, „младоженец“, „войник“ и „лъв“; висши степени: „слънчев пратеник“, „отец“) и по-специално на ключовата и най-загадъчна степен – „персиец“ [26].

При посещението на Керамичната работилница и Килимарската фабрика в град Аванос (Кападокия), където се използват едни и същи технологии и модели на художествени образци в продължение на много повече от четири хиляди години, установяваме отново преки (и непреки) конотации на соларните символи на двете божества (Великата майка на боговете Кибела и бог Митра).

Особено показателна в изтъкнатия план е голямата керамична чиния с изображение на бог Митра – в лика на слънчевия диск, представен във

зенит, възседнал величествен лъв [Ил. 19]. Оригиналът на описвания уникат се намира в Британския музей в Лондон (British Museum) [27]. По специализиран каталог установяваме модификациите на образа [Ил. 20] [28].

За разпространението на соларните арийски символи в образците на художествените занаяти свидетелстват:

- майсторът-грънчар – ръководител на Керамичната работилница Саим Гюл (Saim Güll) [Ил. 21],
- дизайнерът на килими – директор на Килимарската фабрика Али Караагач (Ali Karaagac) [Ил. 22] (той е родом от град Одрин).

С посочените тук творци успяхме да проведем плодотворни разговори, които позволяват обменената информация да се синтезира до следните идеи:

1. Северна и изключително древна – според Саим Гюл – е символиката на керамичния образ на малоазийския бог Митра,

2. Има явно присъствие – според Али Караагач – на емблематичния символ на бог Митра в персийските [Ил. 23], чипровските [Ил. 24] и котленските [Ил. 25] килими.

3. Особено е разпространен митраистичният знак сред храмовете на ранното християнство в скалните манастири на Кападокия [Ил. 26].

Всичко това потвърждава факта за наличието на трансмисионна област в Анатолия – на пътя от Древен Иран до Странджа, който носи шлейфа на явните препокриващи се следи от култовете към Великата майка на боговете Кибела и бога на светлината, договора и съгласието Митра.

Важен етап в амалгамирането на двойно табузираните мистериални култове на Великата майка на боговете Кибела и бог Митра е Понтийското царство (300 г. пр.н.е. – 64 г. сл.н.е.). Най-вероятно оттук нестинарският обряд се е пренесъл и в района на Странджа по време на:

- кризата и упадъка на тракийските култове;
- преди установяването на християнството.

Именно по това време (300 г. пр.н.е. – 64 г. сл.н.е.) (кризата и упадъка на тракийските култове и преди установяването на християнството) се е осъществила за последен път пряка връзка между зороастрийското и тракийското културно-обредно пространство.

Нестинарството е всъщност вяра заедно със свързаната с нея мистериална огнена обредност, произтичаща от зороастрийското преклонение пред върховния божествен дух на светлината (през деня) – огъня (през нощта).

При нестинарската вяра зороастрийската духовна конструкция и съдържащите се в нея по-стари следи на култа към бог Митра влизат в сложно взаимодействие с мистериалните обреди на богинята Кибела.

Тогава (300 г. пр.н.е. – 64 г. сл.н.е.) се проявяват благоприятните условия (при кризата и упадък на тракийските култове) за част от склонните към мистериална обредност **тракийски племена – да я възприемат (а понякога – и сублимират) (зороастрийската духовна конструкция) като алтернатива на езичеството и в сублимирана форма – дори на християнството.**

По аналогичен начин – под вид на **сублимирана, пресемантизирана форма – векове след това (300 г. пр.н.е. – 64 г. сл.н.е.), но вече в българските земи се приема дълбоко и задълго манихейската вяра (ерес) (IX–X в.), идваща от зороастрийски Иран през Византия (Анатолия).**

Странджа винаги е била географски (климатично) и исторически (феноменологично) най-западната част, гледано от Иран, на единно духовно-културно пространство, което през Анатолия осигурява култови и обредни трансмисии.

В същото време именно в Странджа – като най-изолираната и запазена част на този месо-потамско-анатолийски ареал – се съхранява и до наши дни такъв изключителен реликтов обреден феномен като нестинарската вяра.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ**

1. **Ankara.** // <en.wikipedia.org/wiki/Ankara >. – 17.04.2007. – 3 p.; Анкара. // <http://bg.wikipedia.org/wiki/Анкара>. – 15.04.2007. – 1 p.
2. **The Museum of Anatolian Civilizations.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Anatolian_Civilizations>. – 17.04.2007. – 3 p.
3. **The Hittites.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Hittites>. – 19.04.2007. – 2 p.
4. **Phrygia.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Phrygia>. – 24.04.2007. – 1 p.
5. **Pontus.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Pontus>. – 25.04.2007. – 2 p.
6. **Bogazkoy (Hattusas).** // <www.visitturkeynow.com/cities/c_hattusas.htm>. – 25.04.2007. – 2 p.
7. **Cappadocia.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Cappadocia>. – 15.05.2007. – 3 p.

8. **Karatepe-Aslantaç.** // <http://turkeyforum.com/satforum/archive/index>. – 15.05.2007. – 3 p.

9. **Hierapolis / Kastabala.** // <http://planetware.com/adana/hierapolis-kastabala-tr-ad-adhk.htm>. – 15.05.2007. – 2 p.

10. **Hatay Archaeological Museum.** // <http://sacred-destinations.com/turkey/antakya-museum.htm>. – 25.05.2007. – 3 p.

11. **Hatay.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Hatay_Province>. – 15.05.2007. – 3 p.

12. **Hatay Archaeological Museum.** // <http://sacred-destinations.com/turkey/antakya-museum.htm>. – 25.05.2007. – 3 p.

13. **Istanbul.** // <en.wikipedia.org/wiki/Istanbul >. – 15.05.2007. – 3 p.; **Истанбул.** // <http://bg.wikipedia.org/wiki/Истанбул>. – 25.05.2007. – 2 p.

14. **Istanbul Archaeology Museums.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Istanbul_Archaeology_Museum>. – 15.06.2007. – 5 p.

15. **Great Imperial Palace.** // <http://art.info/location.php?lng=en&loc_id=235>. – 15.06.2007. – 3 p.

16. **Aya Elini and Constantinos Greek Church.** // <http://skyscrapercity.com/showthread.php?t=308489>. – 15.06.2007. – 10 p.

17. **Anatolia.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Anatolia>. – 15.06.2007. – 2 p.

18. **Hidirlez.** // <http://wordpress.com/tag/hidirlez>. – 15.06.2007. – 5 p.

19. **Папория.** // <http://bg.wikipedia.org/wiki/Папория>. – 21.06.2007. – 2 p.

20. **The Museum of Anatolian Civilizations.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Anatolian_Civilizations>. – 21.06.2007. – 10 p.

21. **The Hittites.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Hittites>. – 21.06.2007. – 2 p.

22. **Urartu.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Urartu>. – 21.06.2007. – 2 p.

23. **Phrygia.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Phrygia>. – 21.06.2007. – 1 p.

24. **Hellenistic states.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Hellenistic_states>. – 21.06.2007. – 10 p.

25. **Pontus.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Pontus>. – 21.06.2007. – 2 p.

26. **Mithraic Mysteries.** // <http://en.wikipedia.org/wiki/Mithraic_Mysteries>. – 21.06.2007. – 3 p.

27. **British Museum.** // <http://britishmuseum.org>. – 21.06.2007. – 50 p.

28. **Iznik. aThe Pottery of Ottoman Turkey.** Eds. Nurhan Atasoy and Julian Raby. London, 1999.

** Представените тук информационни реалити са минимална част от вторичнодокументалния корпус на изследването, съдържащ систематизирани и отбрани 1500 публикации, финансирани от 30 000 първично установени източници на информация по отделните аспекти на темата чрез инструментариума на международната универсална библиография на 20 езика и текущата и ретроспективната национална библиография на България.

1. Бог Митра – скульптура

2. Митраистичният лъв,
намерен в Българските земи –
скулптура

3. Лъв от Малоазийския
регион – гранитна скулптура

4. Богиня Кибела –
каменна статуетка

5. Танцуваща жрица върху жарава
в Храма на богиня Кибела – бронзова
статуетка

6. Кападокия (името идва
от персийски език и означава
буквално „страната на красивите
коне“) – характерен пейзаж

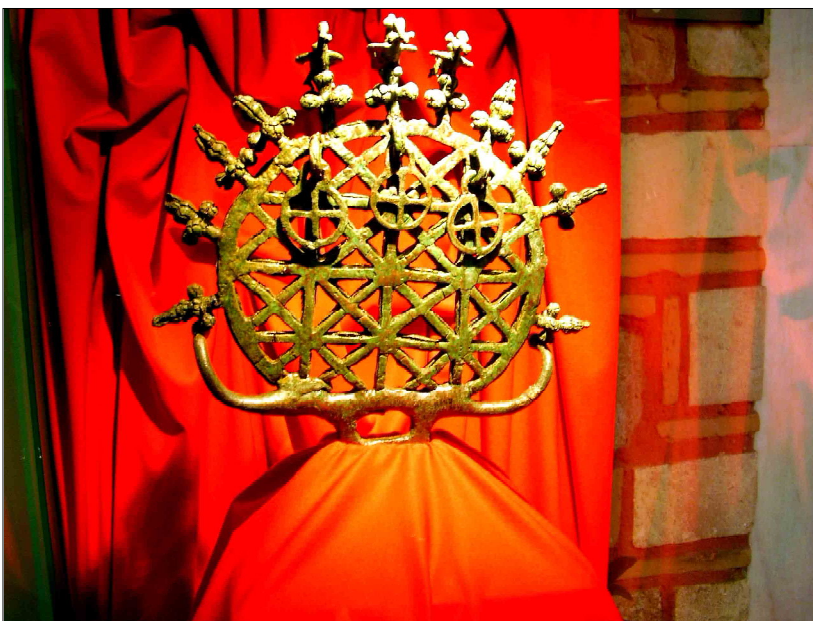

7. Мустафа Уйсун – местен краевед (Кападокия)

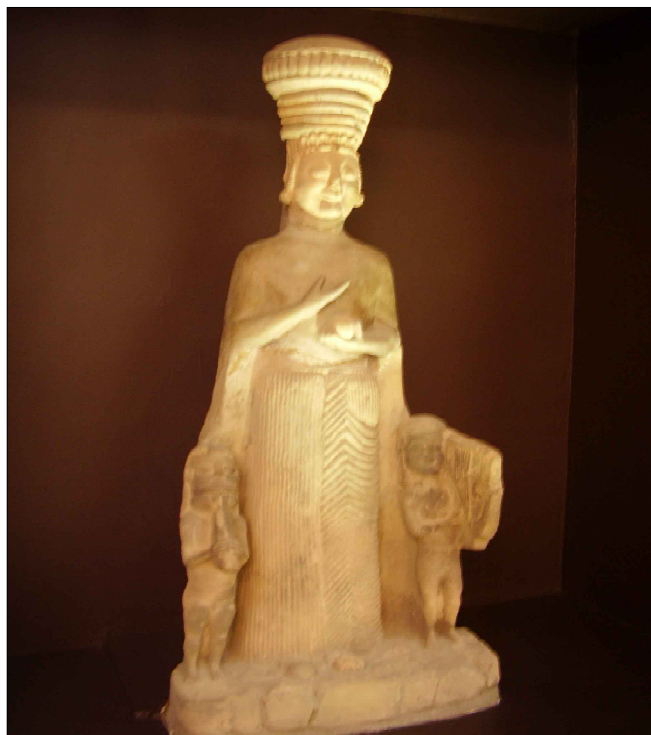

8. Бекир Байъндър – любител на старината (Кападокия)

9. Арийско изображение на слънчевия диск – владетелски регали

10. Великата богиня – майка на боговете – гранитна скулптура

11. Град Хатай – местна карта

12 (1-4). Арийските соларни символни изображения на лъва

13. Арийски соларни символни изображения на вълка

14. Богиня Кибела – скулптура (праисторическа теракота)

15. Бог Митра – обелиск (гранит)

16. Танцуваща жрица върху жарава в Храма на богиня Кибела – бронзова статуетка (увеличение)

17 (1-3). Молитвената поза (оранта) в ритуала на християните – култови образци

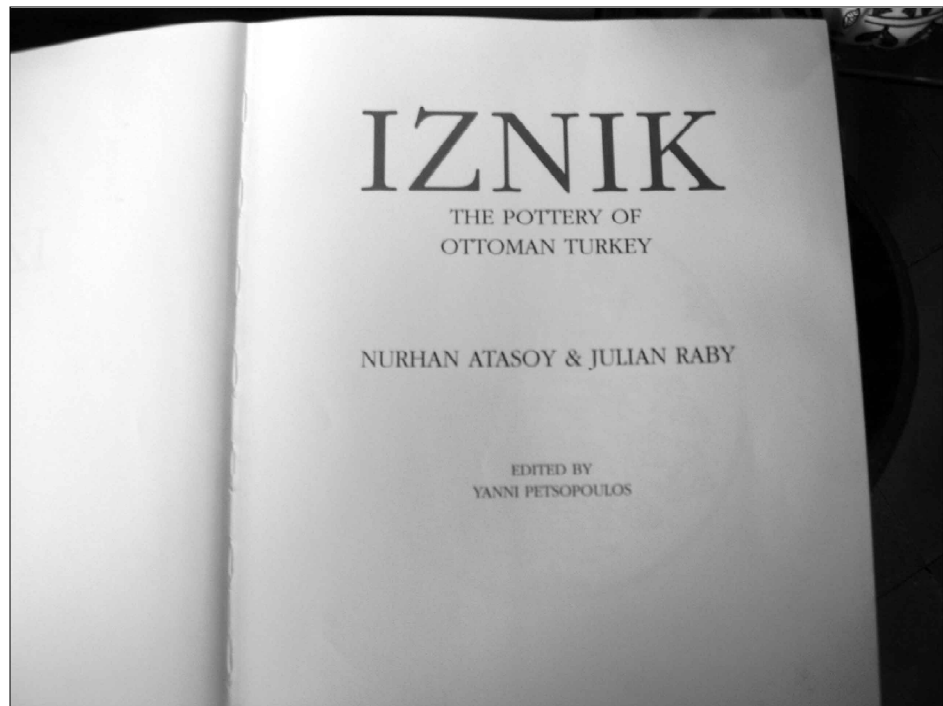

18 (1-2). Сакралната поза – послание на нестинарския танц в с. Българи в Странджа – кадри от научно-документалния филм „Ритъмът на времето”

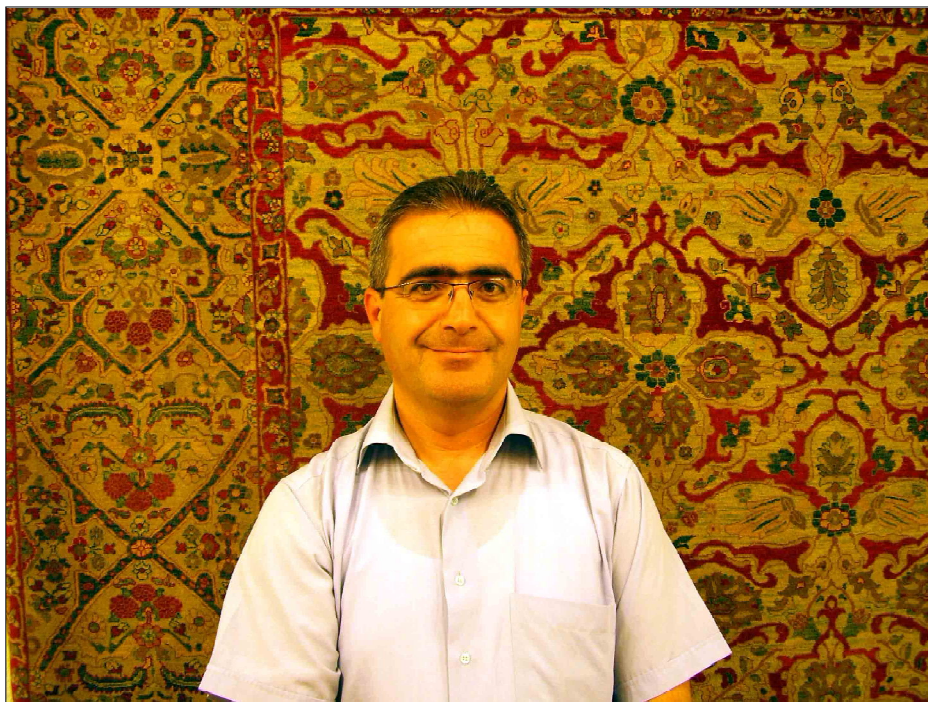
19. Керамична чиния с изображение на бог Митра – в лика на слънчевия диск, представен във зенит (срв.: ил. 20)

20. Идентификация на оригинала на описвания уникат (вж: ил. 19), намиращ се в Британския музей в Лондон по специализиран каталог

21. Саим Гюл – майсторът-грънчар, ръководител на Керамичната работилница в град Аванос (Кападокия)

22. Али Карагач – дизайнерът на килими, директор на Килимарската фабрика в град Аванос (Кападокия)

23. Персийски килим – характерен образец от Иран със соларна символика

24. Чипровски килим – образец от Чипровци със соларна символика

25. Котленски килим – образец от Котел със соларна символика

26 (1-4). Храмове на ранното християнство
в скалните манастири на Кападокия.
В тях е особено разпространен
митраистичният знак

